

VAQIF YUSIFLI,
filologiya elmləri doktoru

ORİJİNAL HEKAYƏLƏR

Tural Anaroğlu "Yad planetli" hekayələr kitabını ("Elm və təhsil"-2019) oxuculara təqdim edib. Akademik Kamal Abdullaha da o kitab "Turalın gəlişi" adlı isti bir söz yazıb. Amma kitabın tirajı cəmi 100 nüsxədir. Məncə, Turalı bir yazıçı kimi tanımaq və sevmək üçün bu 100 rəqəmi çox azdır. Bu gün müvəqqəti fasilədən sonra, kitablara, xüsusilə bədii ədəbiyyata marağın artdığı bir zamanda Tural Anaroğlunun orijinal hekayələrini hamının oxumasını arzulayırdım. Təkcə ədəbiyyat adamlarının deyil, müxtəlif peşə sahiblərinin də.

"Orijinal" kəlməsini işlətdim. Bu, mənim qənaətimdir və sözümdən dönmürəm. "Orijinal" sözü yunan dilindədir, bir mənası belədir ki: "Başqalarına oxşamayan, təqlidçilikdən uzaq olan, ancaq özünə məxsus olan" hal, keyfiyyət və sifət deməkdir.

Turalın hekayələri

məhz bu xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu orijinallığı dörd səbəblə izah edə bilərəm: birincisi; yazı tərzində, geniş mənada, üslubda. Turalın hekayələrinin dili, istifadə etdiyi təsvir vasitələri, obrazların qarşılıqlı münasibətlərinin təsviri özünəməxsusdur. İkincisi; bu hekayələrdə gülüş bol-boldur. Doğrudan da, Turalın hər hansı hekayəsində yumor xətti bir axın təşkil edir. Hiss edirsiniz ki, Tural Anaroğlu dahi Mirzə Cəlilin irs qoyduğu ənənəyə yaxşı bələddir. Atası Anarın kitaba yazdığı "Oğluma məktub"da bir məqam diqqətimi xüsusilə cəlb etdi: "Vaqif Səmədoğlu deyir ki, Günəlin (Anarın yazıçı qızının-V.Y) nəsri mənim şeirlərim kimi kədərli, Turalın hekayələri pyeslərim kimi məzəli". Əlbəttə, bu "məzəli" sözü gülüş arsenalının yalnız bir hissəciyini təşkil edir. Çünki Turalın hekayələrində yumor elementləri daha geniş bir çərçivəni əhatə edir. Müəllif təhkiyəsində, obrazların danışığında (xüsusilə dialoqlarda), adların şəxsləndirilməsində, xalq danışığı dilinin yumoristik çalarlarında özünü hiss etdirir. Üçüncüsü, Tural ənənəyə, deyək ki, Mirzə Cəlil irsinə nə qədər bağlıdırsa, bu irsin təkrarçısı və təqlidçisi deyil, sadəcə, müasir dövrümüzdə-XXI əsrdə o ənənələri yenilikçi kimi inkişaf etdirir. Mirzə Cəlildən sonra -təxminən 80 il ərzində bizim dünyaya baxışımızda çox dəyişikliklər baş verib, həyat da dəyişib, müharibələr görmüşük, sistem də kökündən dəyişib və təbii ki, yeni insan tipi formalaşmışdır. Lakin hər nə qədər dəyişikliklər baş versə də, satiranın, yumorun hədəfləri, "qəhrəmanları" bu və ya başqa biçimdə yenə də yaşamaqdadırlar.

Turalın təsvir etdiyi və tənqid hədəfinə çevirdiyi mühit və obrazlar XX əsrin sonları-XXI əsrin gerçəklidir. Dördüncüsü; Tural Anaroğlunun hekayələri nə qədər yumorla nəfəs alsın da, bu hekayələrdə çox ciddi mətləblərlə üzləşirik.

Yaşadığımız dövrün paradoksal mənzərəsi, gerçəkliyin ictimai, siyasi və mənəvi ziddiyyətləri,

ölkələr arasındakı əlaqələr və bu əlaqələrin üzde görünən və görünməyən açılmaları, ölkədə baş verən kriminal olaylar, liderlik eh-tirasları bütün bunlar bəzən açıq şəkildə, bəzən eyhamla, bəzən də yumor daxilində təqdim edilir.

Bu mənzərəni

fikrimizcə, "Sinifkom seçkiləri" hekayəsində görə bilirəm. Zaten, məktəblərimizin heç birində, özü də aşağı siniflərdə "sinifkom seçkisi" olmur, müəllimin gözü altına aldığı bir uşaq sinifkom olur. Amma Tural Anaroğlu bu məsələni-"sinifkom seçkilərini" ciddiyyə alaraq uşaqların dili ilə çox həqiqətləri oxucuya xatırladır. Altı-yeddi yaşlı uşaqlar Xədicə müəllimənin etirazlarına baxmayaraq bu "sinifkom seçkisi"ndə həm özləri, həm də valideynləri barədə çuğulluq edirlər. Hər şey müəllimənin Əliyə verdiyi sualla "militarist" xarakter alır. "Sinifkom kimdir"? Əli deyir ki, "sinifkom stukaçdır, xəbərçidir və yaltaqdır, bunu mənə atam deyib". Birinci partada oturan qız əlavə edir ki: "Əlinin atası "julikdir". Bunu anam söyləyir. Onun dükanında hər zaman kolbasalar köhnə olur. Orada aldığımız südlər isə qaynayanda çürüyür". Bundan sonra uşaqların hər biri "açırlar sandığı, tökülər pambığı". Onların arasında hətta nazir qızı var: "Mənim atam nazirdir. Evimizdə bir it var. Mən itimi çox sevirəm". Amma Əli deyilən şai-gird daha fəaldır. Ona sual verilir ki: "Sinifkom olsan, nə edəcəksən?". Deyir ki: "Birincisi, atam restoranvnda hamımıza qonaqlıq verəcək. Bütün sinfə. Müəllimə, siz də gəlsiniz. İkincisi, sinif otağımızın yerinə xalça döşəyəcəyəm. Üçüncüsü, atam bu sinfə daha rahat stullar alacaq". Atası riyaziyyatçı, elmlər doktoru, professor olan Arif deyir ki, mən emimi kimi musiqisi olacağam, o, heç institut bitirməyib, qarmon çalır, çoxlu pulu var". Beləliklə, sinifdə baş verən bu həngəmə sinifdən kənara çıxır, ailələri, valideynlərin vəzifələrini, onların pulu olub-olmadıqlarını, "julikliyi", ölkədəki seçkilərə münasibətini əhatə edir.

Əhatə dairəsi genişləndikcə, sinif dönüb olur bir ölkə və bu ölkədə baş verən korrupsiya, xaos, hərmərçlik, demokratiya zidd hərəkətlər yığnabı I "a" sinfində isə demokratik seçki qanunları baş tutmur, çünki Mərkəzi Seçki Komissiyası bu seçkinin səhv və qeyri-pəsmi olduğunu bildirir, bülətenlər hazırlanmayıb, seçkilər siyahıya alınmayıb, xaricdən bitərəf müşahidəçilər çağırılmayıb, seçkilərin legitimliyi şübhə altındadır və s. Xədicə müəllimə sonda demokratik quruluşda seçkilərin əhəmiyyətini qeyd edir və uşaqlara belə bir sual verir ki: "Dediklərimi anladınız mı? I "a" sinfinin şagirdləri bir ağızdan "xeyr" dedilər".

Turalın hekayələrində zaman və məkan genişliyi də mühüm rol oynayır. Bir də görürsən ki, cənnətdən çıxarılan Qara Mələk ("Tənha Mələk") cəhənnəmə yalqızlıqdan əzab çəkərək bizim Dünyaya enir, elə bir yer seçir ki,

ora nə Avropa, nə Asiya, nə qərb, nə şərq, nə cənub, nə də şimal sayılırdı, orada bütün dinlərin nümayəndəsi yaşayırdı, ölkənin adı Azərbaycan idi. Qara Mələk burada taksi soferi Məmməd kişinin köməyi ilə şəhəri gəzir, yas məclisində olur. Və bir qadına qarşı edilən haqsızlıqların səbəbkarlarını cəzalandırır.

Tural cəhənnəmdən Qara Mələyi Yer üzünə endirdiyi kimi, Yer üzündən də cərrahiyyə əsəliyyatından sağ çıxmayan Əlibalanı cənnətlə cəhənnəmin bölünmə ərazisinə göndərir. Kimlər var burada? Burada kılavuz günah və savablarının sayına görə ya cənnətə, ya da cəhənnəmə göndəriləcəklər.

Bu məkanla tanışlıqdan sonra məlum olur ki, Lenin, Stalin, Hitler, Napoleon, Bisiark, qulağı kəsik Andronik də buradadırlar. Sonda Əlibala it şəklinə geri-bir vaxt yaşadığı fani dünyaya göndərilir, vaxtilə işlətdiyi "Imperial" restoranının qarşısında peyda olur, indii restorani onun oğlu işlədir. Oğlu bu hürən itə baxaraq göstəriş verir ki, oradakı sümüklərdən bir az atın bu itə! Vəssalam. Əlibalanın o dünya söhbəti də bitir bu dünyada yaşamaq haqqı da

Təkcə cənnət-cəhənnəm,

o dünya-bu dünya məkanları deyil, planetlər arasında da məkan yerləşmələri baş verir. "Hər şeydən razı qalan, heç bir ambisiyası, təmənnası olmayan, gündəlik 10-15 manat qazancına şükr edən Həsən" bir gün dükanına anadancəlmə, lümbəltü bir insanın endiyini görür-bu, gözəl bir qadın idi, yad planetdən gəlmişdi. Aurm-biya adlı bu qadın yeni planetdə-yəni bizim yaşadığımız planetdə Azərbaycanı bəyənir, "belə bir yerdə yaşamaq bir xoşbətləkdir" deyir. Onun məqsədi bu planetdə birisiylə evlənmək və onu öz planetinə aparmaqdır, uyğun namizəd isə Həsəndir, çünki müxtəlif planetlərdə bioloji cəhətdən bir-birinə uyğun orqanizmlər buna imkan verir.

"Yad planetli" adlı bu hekayədə sırf realistik boyalarla fantastika elementləri birləşir və deyək ki, Turalın bir çox hekayələrində belə reallıqlarla irrealılıqların "birliyi" maraqlı təsir bağışlayır. Amma Tural Anaroğlu daha çox reallıqlar nasiridir.

"Türkiyədən məktub" hekayəsində o, telefonu, internet sistemi olmayan bir kənddə Bəşir kişinin və Firuzə xalanın ailəsində baş verən məzəli, amma bununla belə düşündürücü bir hadisəni qələmə alır. Onların oğlu Eldar Türkiyədə təhsil alır, üstündən iki il keçib, Eldardan məktub gəlir və hər şey o məktubun içindən belli olur. Eldar bu məktubda türkçə qonuşur. Ona görə də, nə Bəşir kişi, nə də Firuzə xanın onun yazdıqlarından baş açmırlar. "Mən iyiyəm" kəlməsini -Firuzə xala "Vay sən anan ölsün, yazıq balam iyənib" kimi başa düşür. Məktub oxunduqca türklərin işlətdiyi sözlərin Azəri türkcəsində tamam başqa mənə kəsb etdiyi ortaya çıxır. Türklər qalstuka "kravat" deyirlər. Məcbur etmək onların lisanında "zorlamaq" deməkdir və s. Nəhayət, belə qərara gəlirlər ki, Eldara cavab yazsınlar, onun başına ağıl qoysunlar. Əlbəttə, o məktubdakı sözlərdən doğan anlaşılmazlıq ilk baxışda bir-birinə qohum iki dil arasında bəzi fərqləri açıqlayır. Məlum məsələ. Amma bir kəndçi balasının iki il ərzində öz ana dilini unudub, təhsil aldığı dildə ata-anasına məktub yazması, valideynlərin və kənd camaatının bu məktubdakı sözləri dərk etməməsi doğrudan da düşündürücüdür. Hətta faciədir, amma bu faciənin səbəbkarı patraxal həyat tərzini keçirən kənd camaatı deyil, Eldardır.

Tural Anaroğlu SOV.İKP MK-nın sabiq Baş katibi L.İ. Brejnevın Bakıya gəlişini də unutmayıb. "Yüksək qonaq" iki dəfə Azərbaycana səfər edib. Tural onu qarşılamaq prosesini və Lenin meydanında görünməsinə təsvir edir. "Meydanda dörd səhnə qurulmuşdu. Birinin üstündə Azərbaycan milli geyimində qızlar və oğlanlar rəqslərini ifa edirdi. Buradan on metr uzaqlıqdakı ikinci səhnədə rus milli paltarlı qızlar, digər musiqi müşayiəti altında süzürdü. Üçüncü səhnədə bədii gimnastika ilə mehğul olan dörd qız top, lent və uzun çubuq ilə akrobatik hərəkətlər göstərirdi. Dördüncü səhnədə cücə paltarlı körpələr "Cib-cib cücələrim"-oxuyurdular, hamı çox ciddi idi. Məzəli səhnelərə baxanda belə, adamın ağlamağı gəlirdi aylardır sürən hazırlıqlar bəhzəsini vermişdi. Ön sıralarda duran bir yaşlı qadın "Brejnev qardaş, Brejnev yoldaş!" deyə çağırırdı". Amma "Leonid İliç Brejnev isə maşından çıxmamaq üçün ətrafındakılara yalvarırdı. Kişi yaman qorxmışdu. Hətta haraya gəldiyini belə anlamırdı deyəsən".

Bu hekayəni oxuyandan sonra

fikirleşirsən ki, Tural Brejnev bu gəlişini necə hafizəsində saxlayıb. Olduğu kimi. Və hekayədə-xatırlatmada üstündən illər keçməsinə baxmayaraq heç bir ironiya ilə rastlaşmırsan.

"Bu hadisənin üstündən illər keçmişdir. Hazırda "Lenin babaya" sevgisindən danışan o bacımın, "Göylərə uçan peyk" haqqında mahnı söyləyən o qardaşımın, Çapay üstündə mənə döymək istəyən tələbinin sağ olub-olmadığını, nə iş gördüyünü bilmirəm. Yaşadığımız hər şeyi daha yaxşı anlayıram. Həyatı sevirəm. Dünyamızı sevirəm". Amma Turalın bir çox hekayələrində gülüş arsenalına xas olan ironiya (kinayə) dalğası əskik deyil. İroniyanın başlıca xüsusiyyəti bir şəxsə, yaxud bir şeyə yaraşmayan sifəti verib ona istehza etmək, onu lağa və məsxərəyə qoymaqdır Azərbaycan ədəbiyyatında Sabirin və Mirzə Cəlilin bu sahədə müstəsna xidmətləri vardır. Götürək "Poeziya gecəsi" hekayəsini. "Poeziya gecəsi"ne "azərbaycan ədəbi cəmiyyətinin nümayəndələri- Sahib İqtidarov, Yeni Bəylər Şeir ocağının üzvü Müxəlifət Narazibəyli, Alaqaranlıq Ədəbi Birliyin həmsədri Zülmət Qara, Müstəqil Alternativ Heca cəmiyyətinin sədri Sual Nida və Çırt-çırt Pen, Tənşən ədəbi klubun fəallarından Braton Sporoğlu Suna" gəliblər.

Elə bu adların özü ironiya deyilmi? Onların çıxışları, oxuduqları şeirlər də müəllifin kinayə həddinə çatdığı məqamlardır. Bu "Poeziya gecəsi"ndə sanki iqtidar-müxəlifət döyüşləri gedir.

Və nəhayət,

Tural Anaroğlunun bir hekayəsinin-"Xəstəxana"-nın üzərində qısaca söz açaq. Bu hekayə, zənnimizcə, Turalın tənqidlə yumoru necə bir-birinə qovuşduğunu nümayiş etdirən bir hekayəsidir. Rayonun tanınmış və nüfuzlu ağısaqqallarından olan Əşrəf kişi möhkəm xəstədir və onu Bakıya-müasir avadanlıqla təchiz olunmuş özəl klinikaya aparırlar. Onun əməliyyatı uğurla keçir "Dünya şöhrətli alim, alman professoru Deyus Çottendorq ONÜ əməliyyat edir və Əşrəf kişi sağalmama başlayır. Amma palataya köçürüldükdən sonra arvadı, səkkiz uşağı, üç gəlini, beş kürəkəni, dörd bacısı və iki qardaşı ilə görüşür və hər şey bundan sonra başlanır. Kənddən gələn Allahverdi alman professoruna min dollar "hədiyyə" vermək istəyir, amma professor "Mən bunun üçün pul almıram" deyir. Əşrəf kişini ziyarətə gələnlər Əşrəf kişinin başına min oyun açırlar. Ən biabırçı səhnə isə falçı Hacı Mərziyə xanımın Əşrəf kişinin başına getirdiyi "oyun" olur. Və Əşrəf kişini yəni-dən reanimasiya şöbəsinə aparırlar. Xəstəxananın həyətinə isə Əşrəf kişinin nəvəsi Aslan mağara gumbuldadı, qohum-əqrəbası isə qoyun kəsirlər.

Doğrudan da acınacaqlı səhnədir. Bu hadisənin keçən əsrin sonlarında, ya yeni əsrdə baş verdiyinin elə bir əhəmiyyəti yox. Tural Anaroğlu keçmişdən qalan bu mənfi, neqativ halları tənqid etməklə, təkcə yumor deyil, satira hələfinə çevirməklə bu gün xurafatın əlində əsir olan insanları ayıltmağa çalışır.

Kamal Abdulla "Turalın gəlişi" ön sözündə qeyd edir ki: bu kitabda "Turalın təbii ki, hər normal yazıçıda olduğu kimi mənəvi sələfləri də görəcəyəm. Kimi bu yazılarda Bulqakovun izlərini axtaracaq, kimi Mirzə Cəlilin, kimi Haqverdiyevin, Mir Cəlalin, Əziz Nesinin, Seyəddin Dağlının kimi də lap elə Anarı xatırlayacaq. Mən arzu edirəm ki, sən Anarın oğlu adını məyaqətlə daşımağın da bir məqama gəlib çatsın ki, Anarı artıq Turalın atası kimi tanımağa başlasınlar". Amma mən Turalı kiməsə bənzətmək istəmirəm. Təsir həmişə olub. Amma bu təsirlər olsa belə, orijinallığı hifz etmək mümkündür və Tural Anaroğlu mənə, orijinal yazıçıda, hekayələri də bunu sübut edir.